

rajzokat, facsimileket a st.-galleni codexből, a Magy. N. Múzeum Hartvik-codexéből, Szent István decretuma első lapjának hasonmását, több tájrajzot, vázlatot és szélrajzot. Ily gazdag tartalom valóban méltó és monumentalis emléke a nagy ünnepi alkalomnak, mely sorompóba hívta az Athenaeum áldozatkészsége mellett a magyar történettudomány és rajzoló művészet annyi jeles erőit, hogy közreműködésükkel egy beltartalomban és technikai kiállításban egyaránt magas színvonalon álló díszművel lépjenek a művelt magyar közönség elé.

* * *

Megjelent a Magyar Tud. Akadémia kiadásában Fraknói Vilmos nagy történeti tanulmánya: „*A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig.*“ Budapest 1895. 559 l. Ára 5 frt. A történeti vizsgálódás előtt csak újabban megnyitott római „Dataria“ regesta-köteteinek a hazánkat érdeklő javadalmazásokat tárgyozó része, kiegészítve a vatikáni titkos levéltár, a Consistorialis Congregatio külön levéltára, a magyar országos, s a bécsi állami és kamarai levéltár okirataival, képezik a munka anyagát. De azért Fraknói műve nem csupán történeti, hanem egyúttal fejtegető is, habár nem polemizál a magyar királyi kegyúri jog természetével foglalkozó újabb tanokkal és művekkel, hanem a jogtudósra bízva kutatásai eredményeiből a consequentiák kivonását.

Fraknói nem terjeszti ki vizsgálatait a jelen század folyamára sem. A Mária Terézia által alapított új püspökségek, a jezsuita rend eltörlése s a tanulmányi alap létesítése képezik határvonalát művének, melynek során folytonos figyelmet szentel azoknak a rokonfejeményeknek is, melyeken a fejedelmi kegyuraság intézménye Európa más államaiban keresztülment. Így vázolja az investitura-harcz visszahatását is Magyarországon, mely a XI. század második felében a magyar királyoknál is csak úgy gyakorlatban volt, mint a német császároknál. Fraknói azonban kimutatja, hogy Kálmán király 16 évvel előbb mondott le az investitura addig gyakorlatban levő formájáról, mint a német császár, s II. Pascál pápa követői előtt már 1106-ban kötelezte magát, hogy az egyházi törvények rendelkezéséhez fog alkalmazkodni.

Alig mult azonban el félszázad s egész nyugati Európában ismét előtérbe lépett az uralkodók törekvése, hogy az egyház fölött a hatalmat magukhoz ragadják. De Bánfi Lukácsnak Magyarországon ekkor is sikerült az ellentéteket kiegyenlíteni s rávette Gejza királyt arra az ígéretre, hogy a pápa tekintélye és tanácsa nélkül a püspökök letételét vagy áthelyezését nem fogja foganatosítani.

Ismerteti azután Fraknoi a káptalani választásokat ez időből Magyarországon, az esztergomi és kalocsai érseki székek, valamint a püspöki székek betöltését a XIII. században. Külön fejezeteket szentel a kegyúri jog fejlődésének Róbert Károly, továbbá Nagy Lajos alatt, egész az 1403-ik évi nagy szakadásig, mely Zsigmond alatt következett be.

A mű második könyve foglalkozik a királyi kegyúri jog további történetével, egész Hunyady Jánosnak a kormányzóságról való leléptéig, 1352-ig. Tudjuk, hogy Zsigmond mindjárt XXIII. János trónralépte után megkísérelte az egyházi szakadás megszüntetését s a pápával való kiegyezést. Fraknoi rámutat az okra is, mely e fordulatot előidézte, s mely nem egyébben állott, mint abban, hogy Zsigmond már akkor a német birodalom koronájára sóvárgott, mely Ruprecht császár halálával gazdátlan maradt. Úgyde a pápa a király kívánatai legfontosabbikát, a kegyúri jog kiterjesztését, a javadalmak adományozásának jogát nem teljesítette. Zsigmond ragaszkodott ennek daczára is kegyúri jogaihoz, a pápa rendelkezéseit részben elfogadta, de a püspökök kinevezését azután is gyakorolta a káptalani választások mellőzésével. Így lépett Pálóczi György is királyi kinevezés alapján az erdélyi püspökség birtokába, a nélkül, hogy a később bekövetkezett pápai előmozdítást bevárta volna. V. Márton pápa legelső bullája 1419. július 31-én ezt az intézkedést megtámadta, azt vitatván, hogy mivel az erdélyi káptalan választói jogát a constanzi zsinat végzéseiben megállapított határidőig nem használta, tehát ez esetben a kinevezés joga ő reá szállott.

Hunyady János kormányzóvá választatása alkalmával a kormányzói hatalomkört szabályozó törvény kimondotta azt is, hogy „olyan hatalma legyen, a milyen a királyi felséget illeti meg“. Ebbe tehát a kegyúri jog gyakorlását is belefoglalta, azzal a megszorítással, hogy a főpapi javadalmakat *a tanácsosok hozzájárulásával adományozza*.

Ezek a végzések, s még tovább a következő év márcziusában tartott országgyűlés végzései kétséget nem tűrőleg törvénybe iktatták — úgymond Fraknói — a Zsigmond királytól meg-honosított gyakorlatot, hogy a pápai kinevezések csak akkor érvényesek, ha kegyúri bemutatás és kinevezés alapján történnek.

Az ezen szellemben Hunyady kormányzósága alatt tett adományozásokat, a megürült kalocsai érseki székek és kisebb javadalmak betöltésének körülményeit részletesen adja Fraknói műve, úgyszintén behatóan ismerteti a dömösi prépostság ügyében V. Miklós pápa és Hunyady János közt támadt conflictust, melyben a szentszék az ő jogi álláspontját egész vonalon meg-ővta, az ország pedig saját akaratát mindenben érvényesítette. Hunyady János egyházpolitikája teljes sikert aratott. A magyar alkotmánynak az a felfogása, hogy az egyházi javadalmakkal való rendelkezés a korona jogaihoz tartozik, átment a köztudatba, a pápaság pedig ellenszegülés nélkül mondott le másfél század óta az ő kezeiben összpontosított hatalmáról.

A királyi kegyúri jognak még világosabb elismerésére mutat rá Fraknói a főpapi székek betöltése tekintetében V. László alatt. Végigvezet azokon a fejleményeken, melyek II. Pál pápának a királyi kegyúri jog megszorítására czélzó intézkedéseig éleződtek ki; előadja Pázmán emlékirata tartalmát a királyi kegyúri jogról és az erdélyi püspökségről, majd III. Ferdinánd kísérletéről szól az apostoli cím megszerzésére, s a magyar király apostoli jellegének fokozatos előtérbe nyomulásáról. Kimutatja, hogy a királyi kegyúri jog lényege nem szenvedett nevezetesebb változást az idők folyamán Magyarországnak a török járom alól való felszabadulása után sem. I. Leopold a királyi kinevezési jog oltalmazásában ugyanazon az úton haladott, mint elődjei; a kinevezett püspökök kivételes állását föntartotta, de a magyarországi egyház belső ügyeibe nem avatkozott, a szentszék joghatóságát érintetlenül hagyta. Érdekes elvi kérdésre is kiterjeszkedik a tudós szerző, mely I. József halála után merült fel, s abban állott, hogy vajjon a trónörökös, III. Károly Spanyolországból való megérkezéséig, az özvegy királynő jogosítva volt-e mint az uralkodói hatalom ideiglenes birtokosa, a királyi kegyúri jog gyakorlására is? Ez ügyben a nuntiushoz intéztek kérdést, ki azonban határozott választ nem adhatott, s mielőtt a

szentszék döntött volna az ügyben. III. Károly megérkezett s a kontroversia elvesztette gyakorlati jelentőségét.

Mária Terézia egyházpolitikájának irányát is bőven tárgyalja Fraknoi könyve, kapcsolatban az egyházi élet terén fölmerült mozgalmakkal, az új püspökségek alapításával stb. Ebben a keretben szól Kollár irodalmi törekvéseiről is, melyeket nem tisztán tudományos természetűeknek tart, hanem Horváth Mihály után abban a meggyőződésben van, hogy azok impulzusait a kormány köréből nyertek. Méltatja azok tudományos tartalmát is objective, részrehajlás nélkül, s az országgyűlés erőteljes fellépését a Kollár által követett irány ellen, mely nem is maradt hatástalan, mert az udvar ezentúl az egyházpolitikai újítások terén Magyarországon csak lassan, óvatosan haladt előre.

Nagy szorgalommal összeállított, becses munkát veszünk, mint e vázlatos ismertetésből is látszik, Fraknoi legújabb könyvében, mely döntő kritika zsinórjával szolgálhat jövőben mindazoknak, kik a magyar király kegyúri joga természetével kívánnak foglalkozni.

* * *

„*Bogáti Fazekas Miklós élete és költői működéséről*“ adott ki figyelemreméltó irodalomtörténeti tanulmányt *Dézi Lajos*, az egyetemi könyvtár tisztviselője. Becses és hézagpótló monographia ez, mely nagy készütséggel s önálló kutatások alapján tárgyalja a XVI. század e magyaros és bő satyrai éllel rendelkező költője életét és munkásságát. Dézi Lajosban megvan az irodalomtörténetírók azon nem mindennapi tulajdonsága, hogy szeretettel tud elmélyedni tárgyába, beleéli magát kedvencz írója gondolkodásába, sorsába, kedélyvilágába, vele érez, lát és eszmélkedik s ebben a közösségben tanulmányainak alakja egészen kidomborodik, megelevenül és bizonyos úde frisseségre tesz szert tolla alatt.

A szegény, viszontagságos sorsú szombatos író, ki a feleségnek való nőkről, a leányaikon túladni siető anyákról olyan ironikus képeket rajzol, mintha a mi modern erkölceink közt nőtt volna fel, a „Világi sok zürzavar“ és „Castriota György historiájának“ szerzője, megérdemli, hogy emlékéért feltámaszszák s nyelvezete költői magyarságát ma is követendő például állítsák eléink. A ki így zeng az eladó leányaiat kínáló anyákról:

«Bizony a val gonosz voltát mutatják,
Azért a szép képet nagyon czifrázzák,
Hogy valamely iffiat vele csalják» . . .

az nem közönséges életfilosóphiával rendelkezett s Bogáthynál valóban az emberek gyarlóságainak humoros felfogásában nemcsak a száraz moralista, hanem a mélyen érző, gyöngéd és nemesszívű költő nyilatkozik meg, ki szerény tanítói javadalmazása mellett vesződvé is aranyos bonhomióval pengeti lantját, habár maga írja, hogy „igen koplalék, valék nagy haragban.“

Dézi Lajos gonddal és fáradságtalan kutatással szedett össze minden adatot, mely e majdnem elfeledett költőnk életére vonatkozik, azokat éles logikával csoportosítja s bírálja, nemcsak, de sőt kinyomozta s közli Bogáthynak egy eddig teljesen ismeretlen nagyobb verses műve töredékét is, melyet egy pergamen kötésű colligatuma fedéltőltelékében talált s ezzel valóban hálára kötelezte régi irodalmunk minden barátját. Az igen jól megírt kis művet azzal is érdekesebbé és vonzóbbá tudja tenni, hogy kiemeli Bogáthy nyelvi sajátosságait, melyeknek ódon zamatát ily régi jó elavult szók mutatják, mint „labonta“, „boszonta“, „eskenni“, „elrekont“, „korula“, „kellő fia“, „valván.“

A magyar nemzetre ugyan nem szólnék,
Gonosz nevet magyar *valván* nem adnék.

A tanulságos, négy ívre terjedő művecske, mely sokoldalú érdeklődésre tarthat számot, az Athenaeumnál jelent meg.

—n—r.

* * *

Dr. Simon József Sándor és az „Athenaeum“.

Dr. Simon József Sándor egy — mint maga nevezi — „felebbezést“ küldött be hozzánk az „Athenaeum“ folyó évi harmadik számában közölt „Az egységes és realis természetfilosóphia alapvonalai. I. A lét filozóphiája“ című munkája *kritikai* ismertetése ellen, melyet a személyeskedő kifakadások elhagyásával a következőkben szószerint közlünk.

Meg vagyok szentül győződve róla — úgymond szerző — hogy:
a) azt, hogy e művem — a mint az ismertetés egymásután